

ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆԱՏԵՐՆ
THE CENTER FOR ARMENIAN STUDIES AND SOCIAL STUDIES
ЦЕНТР АРМЕНИОВЕДЕНИЯ И ОБЩЕСТВОВЕДЕНИЯ

Լրացավ ՀՀ ԳԱԱ հայագիտական և հասարակագիտական հնագույն հրատարակության՝ «Լրաբեր հասարակական գիտությունների» ամսագրի 85-ամյակը: Պայմանավորված մեր գիտական մտքի զարգացման յուրօրինակությամբ՝ հորելյարը երեք տարով ավելի վաղ է սկսել իր կենսագրությունը՝ 1940 թ. նոյեմբերից, քան իր հրատարակիչը՝ ՀՀ ԳԱԱ-ն, որի գործունեությունը, ինչպես հայտնի է, սկիզբ է առնում երկրում ազգային ակադեմիաների հիմնադրմամբ՝ 1943 թվականից: Մինչ այդ հանդեսը ԽՍՀՄ ԳԱ հայկական բաժանմունքի (Արմֆան) գիտական հրատարակությունն էր և լույս էր տեսնում «Տեղեկագիր հասարակական գիտությունների» անվամբ, որով ճանաչված էր մինչև 1966 թ., երբ վերանվանվեց ներկայիս և այժմ էլ բոլորիս հանրաժանոթ՝ «Լրաբեր հասարակական գիտությունների»:

Հանդեսը խմբագրել են գիտության այնպիսի ականավոր գործիչներ, որպիսիք էին Խ. Մոմջյանը, Մ. Ներսիսյանը, Հ. Օրբելին, Ա. Հովհաննիսյանը, Ծ. Աղայանը, Գ. Ստեփանյանը, Հ. Ասլանյանը, Գ. Աբովը, Հ. Ինճիկյանը: Այս հրատարակության մասնագիտական կողմնորոշումներն ու թեմատիկ ընդգրկումներն առավել քան որոշակի դարձան 1972–1987 թթ. ժամանակահատվածում, երբ գլխավոր խմբագիրն էր ակադ. Վ. Միքայելյանը: Նրանից հետո հանդեսը խմբագրել է Ա. Խառատյանը՝ 1988–2017 թթ., իսկ 2017–2024 թթ.՝ Պ. Ավետիսյանը, արդեն 2025 թ. «Լրաբերի» գլխավոր խմբագիրն է Ա. Բորոխյանը:

«Լրաբերն» իր հրատարակության վաղ շրջանից և այդուհետև աչքի է ընկնում հայրենական հայագիտության դասական և նշանավոր այլ դեմքերի աշխատակցությամբ: Նրա էջերում իրենց ուսումնասիրություններով հանդես են եկել մեր հանրության մեջ լայն ճանաչման արժանացած Հ. Աճառյանը, Մ. Աբելյանը, Ա. Տերտերյանը, Ա. Հովհաննիսյանը, Մ. Ներսիսյանը, Բ. Պիտրոքյանը և ուրիշներ: Առաջատար գիտնականների այս սերունդը աճեցնում և միաժամանակ մուտք էր ապահովում հետազոտողների նորանոր շարքերի համար, որոնք պատվով ու նախանձախնդրությամբ կատարեցին և այսօր էլ շարունակում են իրականացնել իրենց հաջորդայնությունը գիտության մեջ՝ «Լրաբերի» հյուրընկալությամբ: Մինչև 1958 թ., երբ նրան միացավ զուտ հայագիտական «Պատմա-բանասիրական հանդեսը», «Լրաբերը» մնում էր իր տեսակի մեջ առաջին և միակ ակադեմիական հրատարակությունը: Վերջինիս ուղղության մեջ ընդգծվում է նրա ծրագրային խնդիրը՝ մշակել հայագիտական ու հասարակագիտական հիմնահարցերը, լուսաբանել սոցիոլոգիական, պատմության, տնտեսագիտության, գրականագիտության, լեզվաբանության և արվեստագիտության առանցքային խնդիրները և տեսական (հիմնարար) հետազոտությունները համադրել գիտագործնական արդիական պահանջմունքներին՝ ընթանալով դրանց ձևա-

վորման ու զարգացումների հունով: Մշտապես հիմք ունենալով դասական հայագիտության ու հասարակագիտության ավանդույթները՝ «Լրաբերը» ներկայումս նույնպես հաջողությամբ է իրականացնում դրանց կապերի ու շարունակականության ամրացումը՝ չընկրկելով նորովի հարցադրումների առջև և մնալով մասնագիտական այն շրջանակներում, որտեղ ամփոփվում են գիտական լրագրության սահմանները: Հանդեսի կենսագրական ուղին բնութագրվում է գիտական հասունացած խնդիրների և հիմնահարցերի հետազոտման ընդարձակ շրջագծով՝ ընդսմին ներառելով հայոց պատմության և մշակույթի բոլոր շրջանները՝ գիտականորեն համակարգված ժամանակագրությամբ, հայ և համաշխարհային պատմափիլիսոփայական մտքի դրսևորումների հետազոտությամբ, բանասիրական, արվեստագիտական և առհասարակ մշակութային լուսաբանումներով: Գիտական պարբերականի ընթացքը, սակայն, չպետք է պատկերացնել իբրև միանշանակ, մշտապես հիացմունք ներշնչող միալար շարժում: Իրականում «Լրաբերը» ևս, որպես այդպիսին, ունեցել է տեղատվության անխուսափելի պահեր, գիտական հասունացած հիմնահարցերի նկատմամբ ժամանակավրեպ անտեսումներ, գիտության և քաղաքականության փոխհարաբերություններում հոգուտ վերջինի թելադրանքների՝ չհիմնավորված հակումներ, առանց որի, սակայն, հնարավոր չէ պատկերացնել գիտական որևէ հրատարակություն և այն էլ տասնամյակների իրարամերժ ընթացքի մեջ: Հարցեր են սրանք, որոնք այսօր էլ ծառացած են հանդեսի առջև: Եվ «Լրաբերը» հաղթահարել է և տակավին շարունակում է այս գործն անել մեր գիտության զարգացմանը հատուկ տոկոսությամբ ու համառությամբ: Դրա շնորհիվ նրա էջերում ամեն մի սերունդ սեփական խոսքն է ասել անխուսափելի հրամայականների ճանաչման ու արժեքավորման ասպարեզում: Ժամանակի հետ հանդեսի նյութերում և մասնավորապես գիտությունը բնութագրող բնագավառում հայտնվեցին մի շարք նոր թեմաներ, ինչպես հայ ժողովրդի կազմավորման, նրա կրոնական մշակույթի և եկեղեցու պատմության, ազգային-ազատագրական շարժումների պատմափիլիսոփայական մշակումները, հայոց ցեղասպանության և դրա հետևանքների արդիական իմաստավորումները և այլն:

«Լրաբերն» ակադեմիական հրատարակությունների մեջ առաջինն էր, որ բազմակողմանի հիմնավորումներով մոտեցավ արցախյան հիմնահարցին՝ արժևորելով դրա նշանակությունը հայոց պետականության, ազգային-ազատագրական շարժումների, մշակույթի տարբեր բնագավառների պատմության մեջ: Այս խնդիրները հանդեսը լուսաբանել և մեկնաբանել է թուրք-ադրբեջանական պատմակեղծարարների ագրեսիվ նկրտումները մերկացնելու ուղղությամբ: Եվ եթե այսօր արցախյան հիմնահարցը առարկայական՝ ռազմաքաղաքական ոչ միանշանակ զարգացումների հետևանքով դառնում է առավել քան երբևէ արդիական, վերոհիշյալ հրատարակությունների, այդ թվում և «Լրաբերի» գիտական հետաքրքրություններին անխուսափելիորեն սպասում են շատ ավելի լայնախոհ և բազմակողմանի մշակումներ, որոնք կապ չպետք է ունենան գիտության վզին փաթաթված պարտադրանքների հետ: Սպասվում է նաև, որ արցախ-

յան տարածքները կլանելու իրողությունից ընդարմացած՝ պատմության վարձկան կեղծարարները գործի կոնեն իրենց նսեմ զինանոցի հավելյալ միջոցները, որոնց դիմակայման խնդիրն առաջնահերթ կդառնա ոչ միայն «Լրաբերի», այլև մեր բոլոր գիտական հրատարակությունների համար:

Իր հարուստ կենսագրության ընթացքում և դարձյալ առաջինը ակադեմիական հանդեսների մեջ «Լրաբերը» գիտական հիմնավոր կապեր հաստատեց արտերկրի հայ և օտարազգի հայագետների հետ՝ հրապարակելով պատմաբանների, բանասերների, սոցիոլոգների, հայ մշակույթի պատմությանը և այլնին առնչվող նրանց ուսումնասիրությունները և դառնալով հայագիտական յուրահատուկ կամուրջ՝ նրանց և հայրենական գիտության միջև: Այսօր, մանավանդ, դրան նպաստում է հանդեսի գիտակազմակերպչական ուղղվածությունը՝ ճանաչելու հանրապետության և նրա սահմաններից դուրս շրջանառող գիտական արժեքավոր միտքն ու մտահղացումները՝ դրանց ընդառաջելու գործելակերպով: Այս հետևողական գործելակերպը, ի դեպ, ամենայն եռանդով շարունակում են զարգացնել «Լրաբերի» խմբագրակազմն ու խմբագրական խորհուրդը՝ մեր օրերի գիտական առօրյայի աննախընթաց բարդ և դժվարին ժամանակներում:

«Լրաբերի» տասնամյակների պատմության մեջ աչքի է զարնում գիտական լրագրության սկզբունքների մշակման ու իրականացման ավանդույթային գործընթացը: Այս իմաստով կուզենայի արժանին հատուցել նրա երջանկահիշատակ և բազմամյա խմբագիր, ակադեմիկոս Վարդգես Միքայելյանի գործունեությանը՝ հանդեսի նյութերի շրջանառության, ժանրային հստակ կարգավորման և տեքստի ամբողջականության ասպարեզում: Դրա հիման վրա ներկայումս բարձրանում են հանդեսի գիտական ուղղվածությունը և դրան համապատասխան թեմատիկ ու հիմնահարցային դասակարգումների հիմնավորվածությունը:

Այսօր նույնպես «Լրաբերն» ի հայտ է բերում գիտական լրագրության ասպարեզում իր՝ զգայուն և արագ կողմնորոշվելու հիմնալի հատկությունները՝ ընդառաջելով նորություններին և սեփական ներդրումներն անելով նյութի մատուցման, մատենագիտական փաթեթավորման, գիտական հոդվածի կառուցվածքի հույժ մասնագիտական նրբություններում:

«Լրաբերի» և նրա հեղինակների գործունեության առանձին բնագավառն են արխիվային և փաստավավերագրական բազմաբովանդակ նյութի վերհանումն ու հրապարակումը: Դրա շնորհիվ մոռացությունից փրկվել և գիտական հասարակայնության սեփականությունն են դարձել դասական հայագիտության հանգուցային հարցերի, ինչպես և ականավոր դեմքերի անտիպ մնացած կամ քիչ լուսաբանված ուսումնասիրություններ, պատմական անձանց կենսագրությունն ու գործունեությունն ամբողջացնող արժեքավոր նյութեր և այլն: Դրանք նույնպես վկայում են, որ «Լրաբերի» գիտական նշանակությունը գնահատվում է նաև նրա բնագրային հրապարակումներով: Տասնյակ տարիների ընթացքում հանդեսի հրապարակած աղբյուրագիտական ուշագրավ փաստաթղթերը, ինչպես և սկզբնաղբյուրի արժեք ունեցող հնագիտական նյութի գիտական իմաստավոր-

րումներն ու վավերացումները նրա էջերում ներկայացնում են իր ամբողջական նկարագրի հատկանշական կողմերը:

Շարունակաբար կարելի է խոսել «Լրաբերի» արժանապատիվ ընթացքի, գիտական այդ ինքնատիպ հանդեսի անցած ուղու և նրանում ամփոփված հայագիտական ու հասարակագիտական զարգացումների մասին: Կարելի է ասել նաև, որ նրա կենսագրության այդ ութ և կես տասնամյակը նշված զարգացումների մի ամբողջ դարաշրջանի յուրօրինակ ամփոփումն է, որին զուգահեռ և միաժամանակ «Լրաբերը» սկսում է իր ամենօրյա արդիական և բեղմնավոր աշխատանքը: Առանց պայմանականության կարելի է նկատել, որ «Լրաբերը» այն կենտրոնատեղին է, որտեղ հանդիպում են հայագետներն ու հասարակագետները: Կարող ենք արձանագրել, որ «Լրաբերը» հայրենական գիտության համար թանկ և երիտասարդությունը պահպանած այն հրատարակությունն է, որն այդ որակներին է հասել իր էջերում նոր սերունդների մշտական գիտական ներկայության շնորհիվ: Հիրավի, «Լրաբերն» ու նրա հեղինակները, ի հակադրություն հին գերիմաստության, մեկտեղում են իմացականությունն ու ուժը, այսինքն, և՛ գիտեն, և՛ կարողանում են իրականացնել: Այս ամենով հանդերձ, շնորհավորում ենք նրա աշխատակազմին և խմբագրական խորհրդին, գլխավոր խմբագիր Արսեն Բոբոխյանին, գլխավոր խմբագրի տեղակալ Գայանե Հարությունյանին, փորձառու խմբագիրներ Մելանիա Միքայելյանին և Սեդա Քուփեյանին, օպերատոր Արմինե Պետրոսյանին, մեր ամբողջ գիտական հասարակայնությանը՝ «Լրաբեր հասարակական գիտությունների» հանդեսի 85-ամյակի առթիվ:

Ալբերտ Խառատյան
Albert Kharatyan
Альберт Харатян

Պատմության ինստիտուտ, Գիտությունների ազգային ակադեմիա, Հայաստան
Institute of History, National Academy of Sciences, Armenia
Институт истории, Национальная академия наук, Армения

albert.kharatyan@academhistory.am

DOI: 10.53548/0320-8117-2025.3-14